

**„Ратни доживљај”
Драгољуба Живковића из Полома***

Рођен сам 1892. 1914. отишао сам у војску на одслужење војног рока од шест месеци у десети кадровски пук, у Приштину. Када сам већ скоро одслужио војни рок, Аустрија објави рат Србији. Одма спрема за борбу. Примили смо: резервну 'рану: 3 конзерве и пексимет (није се смела јести резервна 'рана без наређења); муницију: 300 метака и по једну пиоњерску алатку. Мени је дошло на ред једно ашовче. Цела ратна спрема тешка је 25 кила.

Поседамо у воз, право за Београд. Воз је дошао до станице у Ресњу. Даље не иде. Хоће Шваба да пређе Саву код Обреновца. Од Ресња смо ишли пешке уситњеним маршем, што брже за Обреновац. Летње доба. Врућина. А спрема тешка, не може да се носи. Путовали смо два дана. Војници не могу да носе спрему, па почеше да једу резервну 'рану. Остају пуни јалаци празних конзерви. Када смо дошли у Обреновац стигла је наредба да се прегледа резервна 'рана. Који буде појео једну конзерву 25 батина, а који све три 75 батина. Мој командир, поручник Трајко, скупџи чету па поче прозивати по азбучном списку. Кога прозове, подноси резервну храну. Немаш – одмах следи по дупету 75 батина. Поднаредник Велимир бије. Дође ред на мене.

„Драгољуб Живковић. Поднеси резервну храну!”

Ја одговорим да нисам примио резервну храну пошто сам био у болници када је она издавана.

А командир вели „Знаш ли ти кад си дошао из болнице. Реко сам ти да примиш резервну храну, да не носи комора”.

Ја је јесам примио и појео, али ме наредник није укњижио.

Пита наредника: „Је ли Драгољуб задужен резервном храном?” Наредник зна да сам примио али не сме да каже зато што ме није укњи-

* „Ратне доживљаје” Драгољуба Жарковића „Годишњак за друштвену историју” објављује захваљујући предусретљивости породице Живковић, која је љубазно, дозволила његову публикацију. Рукопис за штампу је приредила унука Драгољуба Живковића, Јелена Живковић.

жио, јер би он био крив. Гледа у књигу задужења па вели: „Није задужен”.

Командир вели: „Што ниси извршио моје наређење? Кажњавам те са пет батина”.

Ја рекох да није право да будем бијен кад нисам крив.

Он вели: „Да му се удари шест батина што говори”.

Ја још једну рекох а он вели: „Да му се удари седам што говори”. Видим да за сваку ријеч по батина расте, па легох те отрех седам батина. После мене прозивају Драгишу Солуића. И он је био са мношвом у болници. Одговара као ја, па и њега казни са пет батина. Али Драгиша одговара, а батине једнако расту. Драгиши изађе на дванест батина. Драгиша леже и вели: „Удрите колико 'оћете”.

Командир вели: „13”. Те Драгиши пуче тринест батина. Устаде Драгиша, скиде капу па се прекрсти „О господе Боже, видиш ли како силни бију сиротињу? За ово ће неком искуљати црева на ледину”.

Борба на забрежју велика. Чим то Драгиша рече, књиге се склопише. Престаде преглед резервне 'ране. Ту ноћ отишао је командир у другу јединицу а дође нам капетан друге класе, Добрица.

Пошто је Шваба одбијен нисмо ступили у борбу. Опет натраг у Ресањ. Од Ресања преко Торлака пешке на Савско пристаниште. Ђуприја је била срушена па су неке греде турене и тако смо један за другим прешли Саву. Ишли смо у помоћ седмом пуку. Он води борбу више Земун на Бежанским косама. Ту смо се уставили у врбљаку где је сада Нови Београд. Ту нас је ухватила ноћ. Седми пук одступи и оде у Београд. Ми останамо.

Ноћ. Не види се ништа. Командир зовну мене па ми вели: „Узми два војника, иди у патролу, извиди где је се Шваба зауставио. Иде ли нама? Да се спремимо, да га дочекамо и ако иде у којој јачини”. Пођем са два војника, али се не види ништа. Претурим се преко мртва војника. Донесем решење да не идемо даље (одмакли смо од чете 100 до 200 метара). Рекнем војницима да легну, ставе уво на земљу и послушну да ли се чује топот ногу на две, три стотине метара и да се тако уверимо да ли иду ка нама или јок. Ту сам био једно два сата, па се вратих у чету. Казах командиру да је Шваба остао на Бежанским косама, а да његову јачину нисам могао да видим пошто је ноћ мрачна. Све што рекох, тако је и било.

Командир вели: „Лажеш, оца ти твог, ниси ти никуд ни ишао”.

Негде пред зору и наш је пук одступио. Чим смо прешли Саву, Шваба стиже на Саву и отвори на нас ватру. Ми смо отале отишли и заузели положај: од Вишњице, па на ушћу Саве и Дунава, доњи град, кула Јакшићева.

Пруга што иде за Кланицу је издигнута од воде. Ми смо, сваки у размаку по један метар, ископали ров испод пруге. Тако су нам били ровови у Топчидеру.

Пуштен је робијашки завод. Робијашу у борбу. Сваки који се покаже добар борац, опрашта му се робија. Командир даде мени десет робијаша у моју десетину па вели: „Живковићу, пази на ове робијаше. Они су сумњиви. Они ће да се предаду. Од њих кога год приметиш да хоће да се преда – уби га. Немо мене ништа о томе извештавати. Све сад поби, ништа не одговарај за убиство”. Ја мислим шта ћу да радим? Па потегнем па им кажем шта ми је командир реко па велим: „Људи ако вам је жеља да се предате, то ради мене слободно спавајте. Сад сви идите нећу вам ни ријеч рећи, само би било боље да се не предате, зато што ко зна шта ће командир са мношвом радити ако одете, а ја вас нисам побио. Он може и мене убити”.

Они веле: „Ти поднаредниче дајеш живот за нас, онда и ми дајемо живот за тебе. Твој образ нећемо окаљати. Кад се ти жртвујеш за нас, слушаћемо те до последњег часа. Ми познајемо војну дужност. За нас не брини”.

Београд је пуст. Народ избегло, сем мало сиротиње. Командир има два лопова, Кајана и Милољуба. Обојицу је ослободио од дужности. Сваку ноћ они иду у варош, обијају радње, обијају куће, а плен доносе командиру. Командир да и њима понешто за њин труд, а све остало остаје њему. А има и једног свог сељака ту са нама, који то носи његовој кући. Чим се врати, опет је бала за пут спремљена. Варош ноћу чува патрола. Лопови су се једном сударили са патролом и патрола њих обојицу рани. Они одоше у болницу. Командир се забринуо за њих. Нема ко да му краде.

Моји робијашу сви редом лопови. Они краду само за јело. Њине су торбе увек пуне. Ране мене ко голуба. Једног дана зове мене командир у канцеларију.

„Живковићу, па бре твоја десетина добри лопови”.

Ја велим: „Добри”.

Он вели: „Ако, ја волим лопове. Они моји лопови се ранише, нема ко да ми краде. Нека твоји краду и нек донесу мени оно што украду, а ја ћу њима дати шта њима треба, а остало остаје мени. Ја ћу повести рачуна о теби и њима. Бићете са моје стране задовољни”.

Мени то мило, те одем па испричам војницима.

Они веле: „Њему не дамо ништа! Зар ми да крадемо, да се он богати са нашим. Неће никако. Не дамо!”

Ја велим њима: „Немојте тако. Да му дамо понешто, јер командир може да учини и зло и добро. За време рата може он и мене убити”.

„Ми смо рекли да ћемо да гинемо за тебе. Потегне ли револвер на тебе, он ће прије пасти”.

Командир сматра да ја то не дам и једног дана јуриш да ме убије. Моји робијаши скочише на командира: „Нашег предпостављеног да ниси доватио малим прстом, јер ће те одједном нестати. Ако га треба бити, ми ћемо га бити”. Командир се уплаши од робијаша. Од тада сматра да сам ја крив и свако вече мени ради о глави. И мене са мојом десетином на објавницу. А објавница је најопаснија тачка за време рата.

Дође парламенталац из Аустрије и донесе ултиматум да предамо Београд, да се не би рушио. Наш командант, пуковник Душан Туфегџић вели: „Нећемо Београд предавати! Дођите па га узмите!”

Одма другог дана почеше рушити Београд све са тешком артиљеријом, тако да граната још није дошла до земље, земља се љуља. Наши се ровови отискују. Ја никако нисам смео бити у рову, но све на ледини до рова. Мој друг Радич лежи у рову. Ја кажем: „Радичу, немо лежати тако у рову може те земља живог затрпати. Него видиш како ја, па тако и ти”.

Он вели: „Ја не могу тако као ти да се пребацујем. Нека буде шта жоће”.

Отуд иде граната. Иде полако. Њен звук се чује. Чим чујеш звук, не бој се неће на те. Ал ако одједанпут нестане звука, онда знај да ће право у те. Ја брже из рова искочим на ледину. Она пређе преко пруге па удари у једну бару и не експлодира, али се ровови заравнише. Мој друг оста затрпан. Имало је на њему два метра земље. Друга граната лево од мене удари у саму пругу. И сави пругу као кад истераш ивер из рапона. Направи велику рупу и ули воду из Саве. Један се наш војник у комаде разнесе. Више у наш ров није падала.

Ноћ. Лепа, ведро. Грије месец. Са оне стране Саве има неки врбљак, па у оном ладу нисмо видели шта Немац спрема. Док се одједном из оног лада одвоји стрелачки чамац. Ми отворимо брзу паљбу. Чамци велики али плехани. Куршум га пробије. Чамац се напуни воде и преврће се и оде низ воду. Тако да смо у нашем правцу све побили. Сви су чамци отишли низ воду.

За нашим леђима је капија на доњем граду, код куле Јакшићеве. Погледамо ми у град, за нашим леђима кад на бедему од града стоји један Немац. Откуд сад ту тај Немац? Ми гледамо у њега, а он у нас. Он сиће са бедема, па пође на капију. На капији се стреви са нашим војником и уби нашег војника. Каплар из моје чете пође на капију да види што је ту Немац. Потегне револвер на њега. Каплар буде вреднији и уби Немца. Сад ми се чудимо откуд ту Немац? Али од наше чете до четврте није било рова за једно 20 до 30 метара јер је пришао град до

воде и пруга па и кула Јакшићева. Није имао нико у том правцу да те Немце побије, па се они са оне стране пруге подбили а ми са ове. Каплар изиђе на пругу а они убију каплара. Видимо да су са те стране Немци. Ми онда бомбе, па бацај са оне стране на Немце. Немци дигоше беле мараме. Предају се. Ту смо заробили 95 војника и два официра.

Наша друга чета је била на самом ушћу Саве и Дунава. Пруга је била удаљена од воде. Између пруге и воде бије неки врбљак те друга чета није виђела да побије Немце у прелазу. Немци извршише јуриш на другу чету и целу другу чету заробе. Уђоше и у наш ров. У рову су наместили све митраљез до митраљеза. Ко се помоли пред њих, он је мртав. На ту бацу друге чете дошао је сремски одред од пет стотина под команду нашег команданта батаљона, мајора Драгутина Гавриловића. Драгутин је одржао говор и храбрио их је: „Да бранимо нашу свету престоницу!” Кад су Сремци пошли на јуриш да истерају Немце сви су изгинули само је двоје остало. И од њих двојице један је ћорав а други сакат. Ту је и командант рањен. Дошла је и жандармерија и деветности пук. И они на јуриш, али нису могли истерати Немце.

Немци неће да буду више у рову, па одоше у варош. Они су изишли у Горњи град а ми смо још били у доњем граду, код куле Јакшићеве. Отале смо оступили у ноћ све уз Саву до Чукарице па изиђемо више њи’ код споменика књаза Милоша. Одатле смо све водили уличну борбу на Теразије, Славију, Карађорђево парк, Бањица.

Отале смо отишли у Велики мокри Луг. Дошли смо по мраку. Народ избегао, само пилеж и стока. Командант пука нареди да свако мора нешто заклати и испећи пошто ће ово сутра све Немац појести. Боље ми да поједемо. Војска поче да коље. Нас четворица закољемо једно прасе од око двадесет кила и приставимо да печемо. Таман се прасе мало опебло, командант пука викну: „Дужи се! У двоје редове! За мном!”

Нас четворица удвоимо редове. Ми крајњи држимо ражањ и чуламо унаоколо оно што је печено. Кад смо били са тим готови, бацили смо у канал ражањ са остатком меса.

Ноћ је. Борбе није нема, нит се чује. Однекуд дође метак те оног једног од нас четири погоди у срце. Није се ни јавио.

Идемо на Ерино брдо, позади Вишњице. Ту смо имали добре ровове. Ујутру кад је свануло Немац удари на нас са десет стрелачких стројева. Само иду. Лећи неће да приме борбу. Кад су дошли до нашег рова и у ров ускачу. Моја чета је била у некој резерви, па смо све у касу потрчали у помоћ, али су Немци осули брзу паљбу на резерву, тако да нико није могао доћи до рова. Видим да ћу да погинем. Наићох на неку кречану и скочих у њу и тако останем жив.

Отале одступимо на Космај. Ту је била велика борба. Онда одступимо на Црни врх, између Крагујевца и Јагодине. И ту је била велика борба. Отале одступимо у Крушевац, Куршумлију. Онда одемо на Лицице, на Ново брдо, на бугарски фронт.

Снег је велики са мразом. Бугари имају добар ров, а ми лежимо у снегу. Смрзла земља па не можемо да копамо ров. Ту лежимо у снегу три дана. Наша два војника се смрзоше. Ми скочимо команданту Драгину па велимо: „Овде више бити нећемо. Или напред или назад”.

Командант вели: „Браћо шта то говорите? Немам наређење ни за напред ни назад. Ако одступите назад ја сам убијен. Ако одете напред нећу бити убијен али немам наређење ни за напред”.

Пошто нам је командант добар човек да изгуби живот због нас нећемо. Ми ћемо напред. Ветар тако јако дува са густим снегом, само нам бије у леђа, а Бугарима у очи. Бугари се сакрили у ров, а само стражар стоји на рову, али он је обрнуо леђа ветру јер не може да гледа у густу мећаву. Ми пришли баш до њега, па викнемо: „Ура!” Бугари уплашени побегоше. Један нећаше да бежи. Уби нам једног нашег друга. Али и ми њега убисмо. Ту заробисмо једну батерију топова.

После пола сата дође наређење да одступимо за Липљане. Чим смо прошли Липљане, уставимо се у једно долу и ту закопасмо казане. Отале одступимо за Суву реку и Призрен. Устависмо се на једном брду. Ноћ. Овде је положај распоредио командир у стрелце.” Ако може укопајте ров”.

Снег. Иде велика помрачина. Командир води рачуна како ће мени да досади и узме ми живот. „Живковићу, узми твоју десетину и иди тамо, преко брда у ту шуму. Пази да Бугари не прођу кроз шуму и нас овде покољу”.

Између нас и Бугара је велика шума. Бугари испод шуме, у равници, наложили све ватру до ватре. А и ја са мојим робијашима наложим ватру више њи’. Од Београда сам свако вече на објавници па сам то и научио. А и бог ме чува, на мене никад непријатељ није ударио нити сам пушку опалио. Чим ватру наложисмо војници веле: „Знаш шта има ново?”

„Шта има?”

„Немамо ништа за вечеру”.

Велим њима: „Па ништа. Ови у чети немају никако, а ми за вечеру”.

„Само није то опасно”, они веле, „Да идемо да потражимо. Остани ти са још два војника, лоште ватру док ми дођемо”.

Ја велим: „Људи јесте ли паметни? Видите ли да иде снег и да је помрачина. И ко зна где овде има село?”

Они веле: „То нису твоје ствари. Само ти остани ту, те ложи ватру”.

Опет ја велим: „Људи знате ли да је ово објавница. Шта ћу, ако бога знате, да кажем ако дође ко у обилазак?”

„Ти кажи отишли су некуд у мрак без мог знања. Ти само чувај твоју главу, а за нашу се не секирај. Наша је глава у торби”.

„Добро идите”.

Одоше. Нема их. Очи побелеше гледајући. Дођоше. Све што треба донесоше: брашно, кокоши, црепуљу, челу са медом. Одма се распоредише. Једни печу погаче, други печу кокоши, а једни циједе мед. Док ето ти ордонанса из чете, па вели: „Живковићу, посло ме командир. Како смијеш да ложиш ватру? Ми несмемо да ложимо ватру чак горе на брду, а ти је наложио овде близу Бугара. Одма ватру утули, реко командир”.

Ја одговарам да не могу без ватре. „Видиш да су и Бугари наложили ватру”.

Ордонанс оде па исприча командиру шта ми овамо радимо. Док, ето ти опет ордонанса, али сада не псује за ватру већ жели: „Живковићу, посло ме командир да му пошаљеш што за вечеру”.

Ја велим: „Немам шта да му пошаљем. Ово није моје. Ово је војничко”. Ордонанс оде. Мало час ето ти га опет.” Ајде вамо, зове те командир”. Ја одем са њим.

„Изволите господине капетане”.

Он вели: „Добро Живковићу, ја чујем да си ти тамо наложио ватру и спремате се као да ћете да идете некеме на бабине. Јебему оца Живковићу, да се лепо разговарамо. Зашто ме не поштујеш као оца, а ја тебе као сина? Зашто ниси што послао за вечеру твоје командиру?”

А ја велим: „Командиру, како ћу да вам пошаљем кад то није моје? То су војници донели и спремају за пут”.

А он вели: „Тако ти мене везеш!” Зовну наредника па вели: „Ову цукелу води горе више чете, на онај брежуљак и постави га у кочиће. Знаћеш ти ко је командир”.

Наредник ме изведе на брег. Ту сам стајао један вртаљ сата. Чујем виче нареднику: „Иди ону цукелу пусти! Довешће они лопови Бугаре те нас поклати. Нек иде брзо”.

Наредник вели: „Иди што брже твоим лоповима”.

Одох. Они ме питају: „Што те је командир звао?” Ја им рекох.

„И сунце ли му јарко, на кога напада. Сад ће он мене платити”, па дочепа бомбу, „да му бацим у шатор, па нек иде у ваздух. Од Београда вичем да ја њега убијем, а ти нећеш да одобриш. Оно псето требали смо још у Београду убити. Чекамо да нам ти то рекнеш. Нећемо без вашег наређења да убијемо псето”.

Ја не смијем да им кажем да га убију, јер сам га онда ја убио.
„Него ако нам ви одобрите да идемо да се предамо Бугарима. Боље је да идемо у Бугарску него у Албанију”.

Велим: „А ’оће ли нас Бугари примити?”

Један вели: „Ја знам бугарски. Све ће бити у реду”.

Ја преко срца рекох: „Па да идемо”.

Други рече: „Чекајте ме десет минута да одем у чету. Имамо једног друга да га зовнем да и он иде са нама. Тако смо се зарекли”.

Обећах да иде у чету. Испоставило се да је уместо једног друга дошло двадесетпет војника. Веле: „Сви хоћемо да идемо да се предамо”.

Пођемо право Бугарима. Ватру оставимо. Велика је помрачина. Шума честа не можемо брзо да идемо. Оће шиб да нам избије очи. Када смо били на пола пута од Бугара један стаде, па вели: „Људи осече ме ум. Ја не могу да се предам Бугарима. Срећам вам пут”. И оде узбрдо. Ми сви стадосмо. Један вели: „Оде да јави да смо отишли да се предамо, па сутра ако Срби Србијом, ми сви за колац. Него дај да га убијемо”.

А и мени се не иде. „Немојте тако људи, греота је убити нашег друга. Него да се вратимо сви”. Тако и урадимо. Дођемо ватри, а они из чете одоше у чету те нико није приметио.

Снег једнако иде. Свану. Покрет за Суву реку. Таман прођосмо Суву реку, варошицу, мрак. Устависмо се чим смо прошли Суву реку да преноћимо. Имала је ту и нека слама. Стадосмо. Војници поставише шатор. Турили и сламе. Еј ’вала богу да се једном од Београда одморим и легнем. Све идем и стојећи спавам. Ударим у каки предмет и панем, па опет тако.

Таман што сам лево дежурни виче: „Ђе је Живковић? Ајде зове те командир”. Ја тамо а он вели: „Живковићу, узми твоју десетину па иди до варошице Суве реке, постави стражу на путу. Немамо никако осигурање, могу нас ноћас Бугари напасти и поклати.”

Чим то командир изрече нестаде ми капе на глави. Нећу да живим. Велим командиру да нећу.

А он вели: „Шта то говориш? Шта следује оном војнику који се одрекне заповести за време рата?”

„Следује му куршум у чело”.

„Тако је. Сад би ја тебе убио, али не смем од твојих лопова. Него, иди команданту, па ће те он убити. Одједанпут команданту, мајору Драгутину Гавриловићу!”

Кад смо били у Приштини на одслужењу војног рока, ја сам био код њега писар за чету, па ме је добро познавао.

Ја велим команданту: „Господине мајоре, јављам се по командировој заповести”.

Он вели: „Шта има Живковићу?”

„Наредио ми командир да идем на објавницу са мојом десетином, а ја сам казао да нећу”.

Командант нешто писаше, па ону пераљку баци. „Зашто тако уради Живковићу? Да од бога знаш, зашто тако уради?”

Ја велим: „Господине мајоре, ја сам приморан да му одрекнем заповест”.

„Де, де кажи зашто си приморан”.

„Командир се од Београда испизмијо на мене и моју десетину. Свако вече сам ја са мојом десетином на објавници, а каплар Јаков Жижовић не врши капларску дужност, нити пак његова десетина врши какву дужност. Командир узео каплара за посланог, а командир нема права да узме каплара који има десетину за посланог. Ја се не браним да идем на објавницу, само да ми се да десетина Јакова Жижовића, јер је моја десетина неспособна за службу. Зато сам одрекао заповест командиру, да ви сазнате шта се ради у нашој чети”.

Командант вели: „Иди Живковићу у чету, па кажи Добрици да одреди ко је на реду, јебем ли му његовог бога. Зар се тако води правда”.

„Разумем господине мајоре”

Одох. Само што сам почео да кажем командиру шта је реко командант, али дође командант код командира. Ја се уклоних. Одох у свој шатор. Командант је псовао командира зашто тако ради и нагони војнике да беже. „Са чим мислимо прећи преко Албаније?! Што не водиш правду? Што не водиш рачуна о свакоме?”

Оде командант. Командир устаде и дође вамо међу шаторе у логор, па викну: „Трећа чета. Диж се!” Ми сви устасмо и стадосмо испред шатора.

„Трећа чета”, опет викну, „вежите Живковића!”

Чим он то викну моји робијаши докопаше пушке, па веле: „Нека приђе ко ће да га веже, сад ћемо да ратујемо”. Нико се никуд не миче. Ко би један корак пошо мени погинуо би.

Командир опет понови: „Вежите Живковића!”

Нико се не помаче. И трећи пут викну. Нико да би пошо. Моји војници стално држе пушке на готовс. Командир после вели: „Живковићу у праву си, није ти ред. Али што ниси моје наређење извршио, па се жалио за то те кажњавам да идеш на објавницу”.

„Разумем. Дигните тај шатор па да идемо”

Војници шкргућу зубима: „Јер смо те стално од Београда молили да псето убијемо, а ти нећеш да одбриш. За твоје зло, једном ћу морати да прегазим твоје добро и да псето убијем”.

Одосмо на одређено место. Снег је једнако. Бије леден север. Тамо где нам је одређено да будемо нигде нема никаквог дрвета да би ватру наложили.

Један вели: „Овде нам је суђено да се сви овако редом помрзнемо”.

Ја велим: „Нећемо се смрзнути. Имате ли сикиру?”

„Имамо”

„Сеците ову телефонску борову бандеру!” Осечемо. Исцепкамо. Наложимо ватру и за ноћ четири бандере погоримо.

Свану. Снег преста. Ордонанс дође: „Живковићу, ајде у чету. Крећемо за Призрен”.

Ми опет ријешимо да не идемо, већ да се предамо Бугарима. Чета крете за Призрен, а ми чекамо Бугаре. Видимо да они муљају по вароши, Сувој реци, али нама неће да дођу. Ја велим војницима. „Неваља што ми овде чекамо Бугаре, јер је ово незгодан положај кад дођу они ће нас побити. Него ајдемо у једно село”.

Они веле: „Дела”.

Брзо узмемо ствари, па преко њива право у село. Чим смо ушли у село видели смо да је наш пук отишао, али из једног јелака изађе наша коњица и опколи нас.

Викнуше: „Стој!”

„Не бојте се сами смо”.

„Ви сте остали да се предате. Напред у име закона”. Кренусмо, а све нам коњи дувају за врат.

Предадоше нас њином команданту, пуковнику. Веле да смо ми остали да се предамо. Командант ме саслушава, пита ме из које сам јединице.

Ја велим: „Из десетог кадровског пука”.

А он вели: „Зашто си остао да се предаш?”

Ја велим да нисам остао да се предам, већ сам био на објавници с својом десетином. А јутрос кад сам добио наређење да дођем у састав своје чете да идемо за Призрен, ми нисмо могли одма поћи јер смо се крпили и спремали за пут. Кад смо дошли ће је чета била, она је већ била отишла. У ком је правцу отишла то тачно не знамо. Видимо у правцу овог села да се нека војска креће, па смо мислили да је то наша јединица.

Он ми приђе, па ме ухвати за оба увета: „Видиш ли ону јединицу што иде?”

Ја велим да видим.

„Оно је твоја јединица. Марш да те не убијем!”

Чету стигосмо код саме вароши Призрена. Командир ме пита зашто ме нема толико дуго?

Ја велим: „Војници су крпили па смо зато одоцнили”.

Сад прилазимо Албанији. Готово. Престаје предаја. Од Призрена право, налази се Љум кула, на граници са Албанијом. Ту су и Црни и Бели Дрим. На Црном Дриму камена ћуприја ширине 120 сантиметара, само можеш превести коња или вола. А тамо у Албанији, ту нема места да иду кола.

Ту беше једна пољска болница и у њој слама. Ту су рањеници. Има мртвих, а има и живих. О њима нико не води рачуна. Што је год од Београда било понето за 'рану и одело ту је остало. Сва возила, као топови и остало сјурено је у Дрим. Што је год било дрвено то се гори.

Мој београдски комбиновани одред остао је у заштитници целе те војске која иде тим правцем. Изби наређење да сваки понесе за 'рану и одело што треба преко Албаније, јер тамо нема ни 'ране ни одела. Међу нама се измешали и Албанци. Они односе шта хоће. Саопштено нам је да им ништа не говоримо, да их не би наљутили, јер сад ми прелазимо у њину земљу. Ја онда обучем пет пари веша, један на други; па узмем 12 пари опанака, вежем их на кук; па пуну војничку торбу натрпам масти; па узмем поклопац од мањерке, па једно 15 до 20 кила брашна. Албанци секу шатор од болнице. Што год могу дићи на леђа-односе. Пошто је тај шатор много бољи од нашег шатора и ја одсечем два метра у четврт, па начиним рогу и набијем на главу. Тај ме је шатор чуво од кише и зиме. Скидо га нисам са главе никако.

Пред нама је ишла моравска дивизија. Преко Дрима је спор прелаз. Дуго смо чекали док је прешла моравска дивизија. Кад је био ред на наш комбиновани одред да прелази, ту ноћ удари снег са великом пољдицом. Не може да се пређе. Сипали смо пепео, па и земљу. Увијали смо ноге крпама, прелазили смо на коленима. Ако се оклизнеш, вода велика и брза и коња прогута. Ту смо се забавили три дана док смо прешли.

Одма отале наилазимо на Душанов мост на Белом Дриму. Одатле подаље има Везиров мост на оба Дрима. Ту смо заноћили више Везировог моста. Сутра, кад је свануло вичу Арнаути са Шимшировог брда: „Еј Срби, одите овамо да вам дамо сира и љеба”.

Наши веле: „Одите ви вамо да вам дамо сланине и масти”.

Командант батаљона мајор Драгутин Гавриловић вели командиру четврте чете, капетану прве класе Добривоју Радојевићу из Чачка: „Узми твоју чету и распореди у стрелце според те шуме. Шта ја знам? Њима не треба веровати. Напашће нас у овој гомили”.

Командир Добривоје распореди чету според шуме у стрелце. Војници и командир нису се надали да ће Арнаути напасти. Они прешли до четврте, ови их нису видели, па на једном: „Ура!” Четврта чета у највећој брзини побеже. Командир по кротак, не може да бежи брзо као вој-

ници, виче: „Не дајте ме четврта чето”. Војници се баве, сваки о свом животу. Арнаути стигоше командира и исекоше га ножевима, а ми смо потрчали низ једну велику низбрдицу да би прешли преко Везировог моста, али на мосту чекају други Арнаути. Не даду да се прође. Ми како смо потрчали низбрдо на мост, сваки оштавио бомбу и бацамо их на ћуприју. Нешто изгибе, а нешто побеже. Пређемо преко моста. У томе потоку само војска гине. Они бију са сви’ страна. Ми немамо куд јер смо опкољени са свију страна. Журнусмо на Арнауте, те и ми увати-смо мало бољи заклон. Са нама се умешала и бежанија деце, жена и маторих људи. Ми смо бежанију одвојили. Саставили се са нашом пр-тљажном комором и рањеницима, али у једном потоку Арнаути све по-кољу и скину одело до голе коже. Бежали су јадни у једну цркву и у олтару су заклани. Само се у том потоку бели мртавац. Ми немамо куд. Мртваке нико није сарањивао. Који је војник рањен, он се после сам убије само да не падне жив у руке Албанцима. Били смо се заклели да један другог убијемо да не би остали живи кад дођу Арнаути. Али то нико није могао да уради.

Ту смо били опкољени тридесет дана. Само се бранимо кад нас Ар-наути нападну. Чим дође ноћ ми ложимо ватру јер нас Арнаути ноћу нису нападали. Ја одма забркљам брашна са снегом или водом, ако је има и пржим колачиће.

Уши нас поједоше. Скинем кошуљу, наднесем на ватру, оно само по ватри прште уши. Мала вајда, друго вече опет.

Потерали смо из Љум куле волове што су вукли топове. Клали смо их место љеба. Али ко је год примио месо, мало га одими наклеки, а соли нема те га одма нађе пролив и бљвање и са животом је готово. Најпре изгубиш очни вид а још си способан. Трчиш, шириш руке, ви-чеш. Бежи од њега. Ако те увати од њега се не отимаш. Од глади је више мајкало него од куршума.

Једно вече пред мрак Арнаути извршише јуриш на моју колону. Ни-сам имао кад да узмем џачић са брашном испод гузице. Дође велики мрак. Командант пуковник Душан Туфегџић позва офицере на неки до-говор. Дође командант пука Михаило Милићевић. Сакупи пук па вели: „Браћо, нас је командант звао да видимо шта ћемо да радимо. Више се од Арнаута не можемо бранити, зато што немамо муниције. Да се пре-дамо ми немамо коме. Знате шта ће Арнаути са нама радити ако се предамо. Ми браћо нисмо могли никако да донесемо решење. Него бра-ћо донели смо решење да ви кажете шта ћемо да радимо”. Сви ћуте. Мува би се чула кад би пролетела. Помислих: „Зашто се не убих у Ср-бији него кости да ми остану у Албанији”. Опет командант понови пита-ње. Нико ништа не вели. И трећи пут командант понови питање. Нико

ништа не вели. Онда он рече: „Браћо, ово питање је тешко решити. Не би ли ви што о томе рекли. Ја сам очекивао, али ја опет да нешто рек-нем, нама браћо нема другог спаса, само да изгинемо. Ако се предамо Арнаутима знате шта ће са нама радити. Боље је да погинемо јуначки, него женски. Пристајете ли ви да јурнемо међу Арнауте па бар изгине-мо мушки?”

Ми велимо: „Пристајемо!”

„Браћо, да пођемо у име бога. Да се помолимо богу и да се прекр-стимо. Ко има бомбу, отшави и напред за мном”.

Ноћ. Ништа се не види. Сваки је своје другу везо артију на леђа, јер једино тако може видети свога друга напред. Донекле смо ишли сто-јећи, после клечећи. Кад смо пришли ће су увече Арнаути заноћили ми смо се вукли потрбушке. Кад смо изишли на брдо ће су Арнаути били, њих нема. Отишли кућама. Е сад не знамо куд ћемо да идемо. Велики је мрак. Јави се један наредник из моје чете па вели: „Ја знам куда да иде-мо, јер сам ја овуда прошло дванаесте године у једанаестом пуку”. Он пође напред, ми за њим. Сву смо ноћ ишли низбрдо. Кад је почела зора стражар нас на путу застави. Викну српски: „Стој!”

Ми велимо: „Стали смо”.

„Ко иде?”

„Српска војска”

Он писну у пиштаљку. Дође 25 војника и један потпоручник па вели српски: „Ко сте ви?”

Ми велимо: „Видиш да смо Срби”.

Он вели: „Не верујем да сте Срби. Ја сам добио наређење да је српска војска прошла”.

Ми опет велимо да смо Срби и да смо заостали јер смо били опко-љени.

Он вели: „Одавде је земља Есад паше, а ми смо војска Есад паше. А ви сте на земљи од Мирдита, а Есад је са њима у кравим односима. Не смем вас примити”.

Кажемо да смо са ове стране брда оставили сву стоку: волове и коње, па смо пошли на јуриш. Он пристаде да нас пусти али да узме једног коња.

„А ја ћу сутра све те волове и коње са мојом војском догнати”.

И стварно, сутра он догна ту стоку. Ми пуни среће кад смо дошли живи и кад смо дошли у слободну земљу. Оних Арнаута што су нас били, нема. Одморимо се ту два дана. Он нађе и даде нам помало љеба и кукурузне проје. Сад трећи дан оћемо да идемо даље, а и тај потпо-ручник оће са нама, са његовим војницима, пошто за нама иде неприја-тељ.

Отале пођосмо јутри сабајле, па уиђемо у једну реку, у један уски усек. Кад нас Арнаути опколише у усеку. Ми стадосмо. Ми им не можемо ручак осолити а камоли водити борбу са њима и да имамо са чим, а немамо муниције. Сваки је оставио по два, три метка за свој живот да га уништи. Ту нас у том јарку могу побити и камењем. Да си тица одагле не можеш побећи. Наш командант Душан Туфегџић вели: „Немо нико да је пуцо ко има муниције. Сваки нек се сналази за живот како је вешт”.

Ров не вреди копати јер те одозго бије у главу. Пошто је око воде било доста камена, ја брзо почех да скупљам камење па око себе зидах, па седох и одозго више главе турих плочу. Тако смо правили заклон. Пошаљемо Есадове војнике да их питају шта хоће са нама и ко је тамо старешина? Есад пашини војници отишли. Тамо најстарији је један католички поп, који је поставио ултиматум да се српска војска преда, положи оружје, скине одело, па ће нас пустити горе. Други дан оде подпоручник па каже попу: „Како смеш да нападаш војску у туђој земљи. Ја сам јавио Есад паши за ваш улазак у нашу земљу, отуд иде велика војска, сви ћете до једног изгинути”.

Онда је поп попустио. Пустио нас је са оружјем само да му предамо 65 пари волова, коња, све официрске ствари и паре у злату или сребру. Папирни новац не примају. Колико је пара дато, то не знам. Све су касе предате па и од војника је покупљено колико је ко имао сребра и злата. Сви су давали зато за откуп свог живота. Цео смо дан предавали. Ту смо били три дана у ропству. После предаје тражимо им осигурање да нас не би други напали или они исти. Они нам дадоше једног дрипца Арнаутина. Ми не смемо да пођемо са њим. Арнаутин турио руке на прса па вели: „Беса Србине, беса Србине, беса”.

Пођемо са њим. Он иде напријед. Чим наиђемо на нека села Арнаути ватају бусије за борбу, али чим виде Арнаутина испред нас и он нешто њински промрља, остављају оружје; доносе коме шта треба, али само за злато или сребро, папирни новац неће. Ми немамо ни злата ни сребра јер смо дали за откуп живота. Био сам имао пуну торбу колачића, па сам појо а сребра и злата нем. Ја скиднем једне опанке и дам за парче киселе проје. Тако сваки дан док нисам „појо” опанке, па после скидах веш са себе. Четири веша дам за проју, један оставим. Сад је на реду шињел или шаторско крило. Дам шаторско крило, а онда и шињел „поједем”. Сад сам готов. Више немам шта да дам за проју. Дођемо у Љеш, ја почех да не видим од глади. Шта ћу да радим?! Реших да идем у поље да пасем траву. Начупам траве и почех жвакати. Сажваћем али да прогутам никако. Затвори ми трава дисање. ’Оће да ме удави, све пријања горе за непца. Брже вади. Шта ћу сад да радим. Идем по пољу,

не знам ни ја куд. А ноћ. Кад, наиђох на неку комору од десетак коња. По балези коњској почех да тражим да нема које зрно да није сварено. И ту опазим да пред једним коњем има зоби, јер коњ није мого свако зрно да покупи. Легнем код коња и вадим зобљике из траве. Чим сам појо десет зобљика одмах почех боље да видим.

Коморције наложиле ватру и седе според ватре, а један од њих вели: „Видите ли онога што је леко според коња? Сад ће он нама свући ћебе са коња”. А коњи прекривени ћебадима. Други њему вели: „Баш немаш ни срца ни душе. Видиш ли да мајкава мученик и купи зоб. Сад би те убијо”. У томе њима се затули ватра. Они донесоше неку шуму, бацише на ватру и букну пламен метар висок. Ја онда знам да они од ватре не виде. У мрак скинем ћебе са коња и побегнем. Ујутру га изнесем на пијац те га продам једној Арнаутици за 25 динара. Ти’ 25 динара донесем до Драча.

Одма сутра пођемо за Драч. Дођемо до реке Маће. Ту смо чекали цео дан док се направише понтони за прелаз. До Драча смо путовали три дана. У Драч смо дошли уочи Божића, на Бадњи дан, први од српске војске. Били смо као привид. Од Београда до Драча нико се није ни бријо ни шишо. Сваки блуниран од дима, виде се само капци од ока и мало коже испод носа и уста. Неки изгорео поред ватре па му се види голо раме или леђа, а неке се види доњи део тела. Дошли смо до Драча живи, само шездесет у батаљону. Дан леп у Драчу. Сунце грије. Морска клима топла. Полегасмо по трави. Трава велика. Таман легосмо официри вичу: „У строј!”

„Докле у строј, Бог вас јебо. Докле ћете нас строити?!”, псују војници краља Петра. Опет официри викнуше: „У строј! Иду савезници”. Ми погледамо, стварно иду неки људи у разном оделу. Њих пет до шест. Скорисмо у строј у две врсте. Предња врста на лево круг, тако да обрнусмо се један другом. Они прођоше између врста па нас задуго гледају. Зовнуше команданта пука, Михаила Милићевића па му нешто рекоше, па одоше. Командант пука вели: „Браћо Срби, ово је енглеска, француска и италијанска мисија. Дошла је и видела да смо у крајности пропали. Дала нам је три месеца боловања да идемо сад у Француску”.

Војници веле: „’Оће ли и уши са нама?” (пошто има свако по кило ушију)

„Браћо бацајте пушке. Овде на гомилу, а са собом понесите опасач и торбицу за леб, па напред за мнош у варош”.

Варош лепа. Море плуска до вароши. Кад смо ушли у варош једна врста иде једним тротоаром, друга другим, а Француски бербери те ту стојећи брију и шишају. Велик навиљак косе пред једним берберином. Уши се у чуду виђеле па само миле по том навиљку косе. Дођосмо до

пристаништа. Баш код дворца Есад паше свира музика у парку. Музика лепа. Допала нам се.

Лађа стоји у води далеко од обале. Не може да дође до обале, сви се укрцавамо у чамце. По два три чамца, па их један моторни чамац привуче лађи.

Ту се појави један стари Турчин са брадом. Војници обиђоше око њега па веле: „Дела стари да нам кажеш шта ће са нама бити?“ Турчин се затегао па неће ништа да каже. „Кажи што знаш, ништа ниси крив“.

Турчин стаде: „Е вала Србине оћу да ти кажем што знам“, па вели, „Ви сте вашу земљу напустили, то видите и сами. Одосте у туђу земљу. Кад будете навршили у туђој земљи три месеца ви ћете се вратити у вашу земљу. Е Србине добићете све што тражите. Србине добићете и више него што тражите, али ће кратко време проћи све ћете изгубити.“

„Иди чича дођавола“, војници одоше.

У ноћи, очи Божића дође ред те се и моја чета укрца. Није имало места у лађи, па смо сели на врх лађе, на галерију, а унаоколо лађе има само пола метра браника. Лађа крете у десет сати. Дунула је морска бура. Са великим ветром море се заљуљало, а наша лађа мала. Кад удари вода, улази у лађу и она оће да се преврне. Ми сви као кромпири на ону другу страну лађе један на другом се потрпамо. Онда са друге стране удари бура у лађу ми сви „кромпири“ на ову страну лађе, један на другом. Од наше страхоте и муке сви су војници бљували а неки се испоганио.

Почиње зора. Угледа се једна велика варош. Ко год да идемо Дунавом па гледамо Београд. До вароши стоји једна велика флота. То је та велика земља талијанска, Сицилија, а варош Бриндизи. Дође наша лађа до те велике лађе. А између наше лађе и велике увукоше један шлеп па у њега напунише до колена воде из мора, па нас сагнаше ту у воду. Скидоше нам вашљиво одело и бацише га у море. Нас лепо окупаше. Дадоше нам нов веш. Па улазимо у ту велику француску лађу. На вратима стоји француски командант лађе. Са сваким се рукује и нешто проговори њиним језиком. За његовим леђима стоји њин војник. Сваког нашег војника ухвате за руку и воде нас у лађу. И седамо за један астал.

Наш десети пук звани, а по броју сасвим мали поседасмо сви за један астал. Почеше да доносе лебац, велики. Кад угледасмо лебац сви се обрадовасмо и прекрстисмо се. „Вала Богу кад у животу виђесмо лебац. Нећемо га ни јести само да га гледамо“. Лебац исекоше на комаде. Пред сваког турише по један комад. Донесоше пред сваког пуну порцију каве, па онај комад леба задробисе. Додаше сваком по кашику и показаше да једемо. Из нас је зинула глад. Појели би и порцију.

Ту седимо за асталом. Прође пола дана постављају ручак. Турају јела у неким лаворима, а у лавору стоји кутлача. Код сваког лавора по мањерка вина. Сваком дадоше чашу за вино. Код сваког лавора донесоше котарицу јабука и котарицу ораха, па узеше јабуку исекоше на кришке, па узеше ора' па скрцаше. Кришку јабуке туре уста, па узму ора па туре уста, па завате у чашу вина да пију. Само турају прст на главу да се не би опили. Тако смо се ранили све до Француске.

Лађа крете. Њој бура не смета. Лађа је велика. Има осам спратова: четири на води, четири у води. Мене дође ред на четвртном спрату у води. Собе су мале, само за четири војника. Четири кревета један на другом. У свом кревету лежи или седи. Одозго је спроведена једна цев за ваздух. Ваздух нечис', врућ као год да те је неко уватио за гушу. Дисање је тешко. Лађа оде на Средоземно море. Тачно не знам колико смо путовали (6 до 7 дана).

Ако хоћеш да изађеш на врх лађе да видиш како лађа иде потребно је да запишеш како си изашо, да не би заврљо.

Имамо учење како француска труба свира узбуну да изађемо горе на врх лађе. Унаоколо лађе су привезани чамци. У случају да се лађа потопи да ватамо чамце за спасавање.

Једног дана је вршена проба. Свирну труба узбуну. Војска јурну уз басамке и војска се заглави. Никуд даље. Одозго са вр'а лађе вичу: „Не бојте се. Ово је проба. Идите на своја места“.

Дошли смо у Африку ће црнци живе. Вашар Бизерт. Цео дан лађа стоји, а ми се не искрцавамо. Нешто се чека. Ми смо први од српске војске ту дошли, па народ изашо да види Србе. Други дан излазимо из лађе на суво. На месту где смо се искрцали постројили смо се по водовима. Све су жандари, нож на пушци, један до другог начинили плот. За њиним леђима притиска народ, па се попели и по крововима само да виде Србе. Кад смо сви изишли, донеше један метарски астал па дође адмирал те земље. Попео се на астал и поче да држи говор на француском језику. Дуго је говорио. Кад је сишо са астала жандари отворише пут. Народ одбише од пута. Ми пролазимо, све два и два. Са обе стране пута стоје носачи. Носе пред собом све намирнице што требају војнику. Узимај шта оћеш ништа се не плаћа.

Отале смо отишли у њине касарне. Касарне су са три спрата. Споља, око касарне су тремови. Са једне стране касарне налази се трем за учење војске која станује на том спрату, са друге стране касарне трем само за ручавање а собе су само за спавање. Француски војници уређују собе и кревете. Ми само посматрамо шта се ради.

Јутри изиђемо у трем, дође француски лекар сваком заврне капуру од ока, ништа не пита. Кога примети извуче га из строја. Болничари га

привате и за болницу. Ту смо били петнаест дана, па смо ишли на једно брдо у логор. Из логора су наши лекари водили за лекарско пред њином војском.

Свако јутро постави се шатор са асталом. Ту има да узмеш све што треба војнику. Цена се зна, паре остављаш у чекмеце. Продавца нема. Он само вечи дође да покупи пазар и сутра опет донесе. Тако једном дође и пред наш логор. А овде наш неваспитан народ. Журнуше на шатор. Све дигосе и шатор претурише. Увече дође продавац, нешто мрмља и однесе шатор. Више не доноси. Ниси више мого ни за паре од њега узети.

Ми смо тамо примили у новцу за месец дана што смо били у Албанији опкољени, без леба. Паре наше или француске, све је једно. Пара смо имали доста за трошак. Нападосмо куповати смокве. Смоква је јевтина. Родила је као наша купина. Док повикаше војници: „Има још јевтиније једно сандуче од 11 кила”. Много је јевтиније. Нас четворица узмемо то сандуче. Напанемо јести и од њега се разболимо. Добијемо пролив. Одма у болницу. Муку смо имали са тим проливом. Месец дана смо били у болници. Тамо је смоква родила по трњу. Има је за цабе, да не купујеш. Тамо је све зрело.

У фебруару и марту, кад смо тамо дошли, пшеница велика. Стока пасе по њој, али не бране. Само се мало забрани док је млада те класа и сазрели. Одма се друга посије и опет стока пасе. Тамо су куће оплетене прућем, а трском прекривене. Тамо је велика врућина. Чобани носе кабаницу од коприва на голом телу. Она лади. Тамо дува велики ветар па носи песак те прави намет и зато се стока чува да се не удави у том намету. У том намету песка лежу се мајмуни. Ноћу напоље не смеш, оће мајмуни да ти изваде очи. Поље је уређено: докле је пшеница све је пшеница, докле је виноград све је виноград, а докле је маслина све је маслина.

Ишо сам и у њину школу, ђе се ђаци уче. Школа је оплетена прућем а покривена трском. Унутра је присут песак, па по песку седе ђаци. Учитељ стоји. Сваки ђак има по једну чамову дашчицу и по њој нешто црта.

Кад нам је истеко рок боловања пошли смо на лађу. На земљи код лађе дошли су попови и одржали службу и нас опојише нако живе у случају да се лађа утопи да смо сви опојани. Примили смо и гумене појасе око себе, испод руку. Те гуме се надувају паром. То служи ако се лађа потопи, па онда се скаче у море.

Лађом смо дошли у Солун у Захарцу, код куле болана Дојчина. Ту је мој пук расформиран и отишао са 24. пуком вардарске дивизије. Нисмо ту били дуго, Бугари уиђу у Грчку и заузеше велике положаје, Кај-

макчалан и отале иду ка Солуну. Ми одма на воз, што брже да зауставимо Бугаре.

Грчки краљ Ђорђе оженио се са ћерком цара Виљема и пуштијо Бугаре. Французи блокирали Грчку. Нама је леба остало, али је изашло наређење да се Грчку не сме дати парче леба, а ко пуши дуван мора опушак да погази ногом да не би Грк узео. Ко погази ту наредбу биће стрељан. Грци гладни. Шта ће’ Они збаце краља Ђорђа са престола и поставе његовог сина. После Грци објаве рат Бугарима.

Идемо од Солуна на положај. Једнако се види како се отегло једно бело платно из висине. Кад тамо, вода пада из вароши, око 30 метара низ једну литицу. Та вода отиче из једног језера. Језеро се зове Острво. Око њега обилази воз што иде од Солуна за Битољ. Код Острва има железничка станица. И она се зове Острво. Даље воз не иде.

Според Острва се води велика борба са Бугарима на селу Горничеву. У возу нам рекоше да чим стане воз на станици бежимо брже од воза у стрелце да не би тукли воз топовима. Тако и учинимо. Срећом нису гађали. Изиђемо на помол селу Горничеву. Ноћу поседнемо ров на брду према селу. Петнаест дана је трајала борба и то све прса у прса. Шест дана су Бугари нападали, али нису нас који смо били на брду. 21. и 22. пук изврше јуриш, па се измешају ко на вашару. Не зна се ко је ко. Сваког дана Бугари по неколико пута дневно врше јуриш на нас. Ми све то одбијемо. Дању нам нико у ров доћи не може. Ноћи покупе чутурице за воду па пред зору доносе воде са Острва.

Врућина велика из неба, па и од борбе. Помајкасмо жедни. Ту сам видео како је један војник помокрио у конзерву. Потури је у лад те се олади, па пије. Ја нисам смео да једем јер ми после треба воде. Поче мене да ’вата грозница. Други дан војници ми рекоше да су чули од старих људи да када те ’вата зима, треба скочити у воду, реку или у језеро. Ја тако и учиним. Кад ме увати зима ја одем на језеро, скинем се и уиђем у језеро. Чим сам уишо у воду из језера полете гомила гуја. Ја сам се толико уплашио и из језера побего. Више ме грозница није ватала.

После 15 дана борбе ми почесмо нападати Бугаре. Бугари дигли митраљезе на кубе од цркве. Наши су морали цркву оборити. Ми отале потиснемо Бугаре ка Црној реци. Када смо стигли у село Врбен, удари у мене неки ветар и баца ме метар у страну. Када сам се осветио схватих да је граната ударила у мене, само није експлодирала. Пушка ми је сва у комаде изломљена. Мени ништа није било, нит сам се угануо нит ранио.

Кад смо дошли до Црне реке мој пук, 24. је прешао реку. Река велика, у равници. Бугари извршише јуриш и мој се пук сав потопти. Срећом ја нисам био ту. Отишао сам за лекарско, пошто сам се био разболео. Мучио ме пролив.

Ту су нам дошли црнци из Африке. Сваки носи у једној руци пушку, у другој бомбу, а у зубима косир. Кад су то Бугари виђели, сви су од стра побегли.

Оно мало људи што је остало не потољено, отишло је у 22. пук. Борбена је линија дошла до пола вароши Битоља. То је било 1916. године. Мој, 22. пук отале оде са друге стране Кајмакчалана, на Добро поље. Добро поље се налази између Кајмакчалана и Ветерника. На Кајмакчалану је дринска дивизија, а на Ветернику је шумадијска. А ми смо вардарска дивизија. Ту смо били до 18. године. Ту смо сачекали пробој Солунског фронта.

Зими дуне ветар са снегом да за пола сата мораш бити затрпан. У рову смо имали земунице. А у земуници ране за седам дана, сваки по два ћебета и једну велику мотку од пет метара. Чим те снег затрпа мотком чарај снег за ваздух. Тако ми, тако Бугари. Стражар стоји на рову. Обуко велику бунду на одело, на глави јака са стаклетом на очима, на ногама чизме велике, одозго је пенџе дрвно. Само чујеш да ветар дува. Зиме нема. Код тебе је телефон, јављаш што приметиш. Ту смо били док снег није престао. Кад снег престаде резерва вади војнике из земунице.

Првог септембра осамнаесте године, по старом календару, почела је офанзива. Брза паљба топова. ми смо били у страни, а Бугари на брду. Од велике артиљериске борбе морали смо побећи у земунице. 'Оће одозго да те крш убије. Другог септембра сабајле преста топовска паљба. Оде патрола да види има ли Бугара. У њином реону имала је велика купаста стена. Они се закопали у њу и осули митраљезима на патролу. Патрола се врати и опет 24 часа брза паљба.

Онда дејствовали и велики мерзери са гранатом од 120 кила. Та граната кад удари у земљу, оде два метра у земљу па експлодира. Од њеног ударца и експлозије, на двадесет метара да су војници удаљени морају бити мртви.

После када је патрола изашла, а то је било 3. Септембра, од Бугара ни једне живе душе нема, нити се зна где је ров. Само искидани војници и црева по рову. То је било на мом положају, Добром пољу.

Једва дочекасмо да пођемо и уђемо у нашу Србију. Отале два дана идемо, нема ниђе Бугара. Иде се полако. Испитује се сваки поток, шума. Пред нама иде наша коњица. Она прогони нешто Бугара што су заробили.

Наредба команданта дивизије изби, па вели: „Браћо Срби, ми идемо право за Бугарску. Кад будемо ступили у Бугарску, све има да се коље. Женско, мушко, дете у колевци, не сме остати живо. Који то не би радио биће стрељан.”

Затим смо ушли у Вардарску долину, на железничку станицу, Криволак што иде од Скопља за Ђевђелију. Био је мрак. Туда протиче река

Вардар. На Вардару има ћуприја, али је срушена. А Вардар се не гази. Ми имамо око себе гумене појасеве што смо још у Француској примили. Поскидамо одела, па дигнемо на раме и одозго пушку. Појасеве надувамо и силазимо у воду. Напред иде један који уме да плива. Ми се ватамо један другом за леђа и тако идемо преко воде. Негде ти нога довати до песка а негде јок. Пређемо Вардар без губитка. До воде беше неки врбљак. Одма се ноћу укопамо.

Свану леп дан. Има нешто равнице и једно велико брдо. На њему се види ров. Ми пошаљемо патролу да извиди ћесу Бугари. Патрола оде, нема да се врати. Ми пошаљемо другу, али ни њих нема да се врате. Ми пођемо стрељачким стројем преко те равнице, а Бугари почеше да бију са тог брда. Када смо пришли брду сва страна је изјарчана на лије. По тим лијама има клеке и понеки церић. Варкамо по тим лијама. Немамо губитка. Дођосмо ближе чуке, али се пред нама отвори још једна мала чука као компир.

Ја сам сваког месеца примо паре, по двадесет динара грчки или француски. Слао ми Милорад Драшковић, тадашњи министар. Једног дана ми послао карту. Командир капетан друге Класе, Милоје Томковић је прегледао писма у канцеларији, па је наишо на моју карту, те ме зове у канцеларију. Вели: „Живковићу што је тебе овај Драшковић, што ти шаље ову карту?”

Ја му велим да ми је то стриц из фамилије.

„А зашто се ти презиваш Живковић, а он Драшковић?”

Ја велим да се и мој отац презива Драшковић, али када сам ја пошо у школу отац ме превео да се презивам Живковић, по дедином имену.

Он скочи па вели: „Срам те било Живковићу. Значи тебе је срамота да се презиваш Драшковић”. Онда седе па вели: „Забога брате зашто се ниси прије јавио. Милорад ми је школски друг. Да није њега било ја не бих имо ово на рамену”.

Од тада сам ја више био командир него ли он сад.

Кад смо дошли до мале чуке (компира), легосмо за један склад. На том „компиру” се види три реда ровова, а између те велике чуке и „компира” има велики јалак усечен и напуњен клеком. Сва три рова су сведена у једну спроводницу. Спроводница је ископана на травезе, а ровови просто.

Командир вели: „Како ћемо да уђемо у ове ровове са што мање губитака, јер одозго, са велике чуке „сипа” митраљез као киша. Ако се почнемо пребацити подједнако, уватиће растојање и сви ћемо изгинути, а имамо око 20 метра до рова. Како било да се прво одморимо, па да сви сложено скочимо до рова, па шта Бог и срећа донесе. Пристајете ли тако?”

„Пристајемо!”

Он онда вели: „Овај вод вуда, а овај вод вуда”.

Дође до мене: „Ти Живковићу иду на лево крило спроведнице. Пази на тај јалак да се не би Бугари провукли да нас опколе. Сваки нек води рачун о животу како је вешт.”

Ја у мом правцу видим један камен. Велим овим мојим помоћницима: „Добро да потрчимо до оног камена, па ако не могнемо даље лези иза камен да само заклонимо главе, а даље са телом шта буде. А ако не могнемо доћи до камена онда да понесемо по једну плочу лези, тури плочу више главе.” Чекамо наређење.

Командир викну: „Напред!”

Дођемо до камена. Опасности нема. Бугари осули паљбу на чету а на мене самог не пуцају. Ја ускочим у ону једну травезу, али се Бугари у рову сакрили. Наши ускачу у ров, а Бугари само кољу. Који се уздржо те није ускочио у ров, одступи под онај склад. Бугари изкочише из рова, па ножевима међу плећа. Један Бугарин ударио једног нашег војника међу плећа, а онај роб још врућ уватио Бугарина и свуче га под наш склад.

Имали смо двојицу добровољаца из Америке, Босанци. Веле командир: „Дозволите нам да му ми пресудимо смрт”.

Командир вели: „Може”.

Они извадише ножеве па га сечу на комаде.

Ја како сам ускочио у ону травезу обрнем на Бугаре са бока. Мој је метак двадесет убио. Бугари се вратише у ров. Ја свију гледам низ ров, па удри. Чета изврши јуриш. Бугари побегоше у други ров. Ја и у други ров видим, па бијем. Онда побегоше у рећи. Ја бијем и у трећи. Наши узеше и трећи ров. Бугари побегоше у јалак.

Ја лего у ров па се трљам по прсима. Оћу да цркнем од врућине. Велим оним мојим помоћницима: „Пази те добро да нас Бугарин не превари овде. Да ми бар по једног убијемо па после са нама шта буде”.

Они веле: „Пазимо”.

Опет ето ти ордонанса: „Сигурно се крећу у лево. Пази добро!”

Ја опет велим оним мојим: „Пазите добро”.

А Бугари до рова, до те земље што је избачена из рова па почели да устају. Моји повикаше: „Ево их!”

А они викнуше: „Ура!”

Срећа моја не могу да се испењу у ров тако лако. Ја оспем брзу паљбу, а они бацају на мене бомбе. Али бомбе ударе у ону плочу више наше главе па се отисну у јалак и међу њима експлодирају. Све изгибе. Други јуриш изгибоше од њиних бомби. И трећи јуриш опет од њиних бомби изгинуше. Пун јалак мртваца. Само крчи и кука. Њих петнаест

дигоше мараме, пређу се. Један иде напред, скинуо капу па вели: „Братушко, немо ме тепаш имам деце толико”. Они за њиме викнуше: „Нема братушко”.

Сад шта ћу да радим?! Наређено је да се не сме Бугарин заробити, да мора све да се побије. Да је један па да их убијем али њих петнаест не могу. Донесем решење да их не убијем, па нек мене наши убију.

Одозго, са оне велике чуке угледаше ће ови доле изгинуше, па поче пољска батерија да ме бије. Три гранате испали, а не погоди у ров. После је поче немачки бацач бомби, ми смо га звали Одановац. Има јаке гранате од 72 кила. Једна, друга па и трећа граната удари у сред травезе, не у моју него до мене трећу. Све оне травезе растури, а са моје травезе однесе ону плочу. Она моја два помоћника погинуше. Ја се раних у уста са две куглице. Избише ми све зубе. Командир дотрча, па пита: „Јеси ли жив Живковићу? Предлажем те за храброст, највећим франуским одликовањем”.

После десет минута командир Милоје Тонковић погибе. Онда упаде један наредник, из које је чете не знам. „Јеси ли рањен?”

„Јесам”

Викну болничара: „Води га одавде што брже и преви га”.

Ја остадох до земље крвав, али не осећам да ме ишта боли. Узаврела крв па се не осећа бол. Болничар ме поведе. Ја велим болничару: „Што ме водиш кад ја могу ићи брже него ти?”

А он вели: „Немо молим те. Да те поведем па да и ја останем уз тебе жив”.

„Добро поведи ме”

Сиђемо у тај јалак. А јалак испод изчилио. Идемо низ ту долу. Води он мене. Доле стоји командант дивизије пуковник Милан Туцаковић. Ми идемо за 20 до 30 метара според њега, али он маше руком да идемо њему. Тако и учинисмо. Чим дођосмо њему он вели мене: „Јуначе, јеси ли побио Бугаре?”

Ја велим да јесам, само се петнаест предало.

А он вели: „А што њих ниси побио? Јели ти познато наређење?”

„Ја их нисам побио. Побите их ви”

Опет ме пита: „Јели ти познато наређење?”

„Јесте, само их нисам побио”

Он гледа у мене задуго, па ме пита: „Одакле си?”

Ја велим: „Срез Таковски, округ Руднички”.

Он приђе па ме загрли и пољуби: „Тешко мени без моји Шумадинаца. Шта си по чину?”

Ја велим да сам поднаредник.

Он вели: „Пришивај звездице. Од данас си наредник. Ево ти златна медаља Милоша Обилића. Ти си мој други Милош Обилић. Оперите га од крви!”

Опраше ме од крви. Приведе ме уз једну чету трећепозиваца, пофронтили смо се и сликаше нас, па викнуше шофера: „Овога подофицира вози у болницу Кавадар. Да пазиш добро да му се до болнице не погорша и да донесеш реверс да си га предо у болницу”.

У болници нисам дуго био. Поводише ми куглице из вилица и превише ме. Питају ме: „Јесу ли ти здраве ноге?”

Ја кажем да јесу. „Онда можеш ићи. Али трчи брзо јер твоја јединица оде за Бугарску. Нећеш моћи после да их нађеш у Бугарској, а тамо ни несмеш ићи сам”.

Ја брже пођох за Шпит-нема их, па за Кочане-нема их. Онда кренух на границу и када сам био близу Царевог села, среао сам моју јединицу. Вратила се. „Што сте се вратили?”

Они веле да је Бугарска положила оружје. Ишла је у Солун код француског команданта и код њега положила оружје, само да српска војска не иде у Бугарску. И командант нато пристао.

Отале се вратимо за Скопље, Качаник, Урошевац, Приштину, Вучитрн и Митровицу. Кад смо дошли у Митровицу стиже наређење да се вратимо у Дебар, Струг, Охрид, Кичево и Крушево за одржавање реда. Моја чета оде за Охрид.

У Охриду три дана немамо леба. Све остале чете примају по мало, али наш командир то оставља за офицере. Ми решимо да цела чета оде у њину кујну и проспе им јело. Кад ми немамо, нек ни они немају. Тако и учинимо. Цела се чета дигне у официрску кујну, па све оне шерпе побацамо напоље. Кувара умлагимо, јер је јавио нареднику. Четни се официри скупили са наредником да виде шта ће, па донесу решење да из чете поваде бунтовнике (пет каплара, једног поднаредника и мене наредника). Ми смо се договорили да бранимо један другог. Не може целу чету казнити.

Чим наредник саопшти рапорт, цела се чета спреми за рапорт. Види наредник да се цела чета спрема за рапорт па неће да врши рапорт. Друго јутро опет тако: чета се спрема за рапорт а они одусташе. Прође десети дан. Позваше ме у канцеларију. Кад тамо све су једног довели да чета не зна.

Наредник вели: „Сад ће командир доћи да врши рапорт”.

Ми велимо: „Ми нисмо спремни за рапорт. Да идемо у чету да се спремимо”.

„Ништа зато, нећете бити криви.”

Дође командир па поче са леве стране вршити рапорт. Псује на капларе: „Пет дана затвора и док сам ја командир у овој чети нећете добити одсуства”.

Одпушта капларе, па нас двојицу поче да грди. Псово, псово, псово. „Пет дана затвора док сам ја командир ове чете нећете добити одсуства. Јесте ли разумели?”

„Јесмо, али ћемо се жалити против вас”.

Предложисмо капларима да се жалимо, али они неће. Нас двојица одосмо сутра на рапорт против командира али он неће да врши рапорт. Ми друго јутро опет на рапорт, он неће да врши рапорт. Ми треће јутро на рапорт па велимо ако нас данас не прими на рапорт ми ћемо сутра команданту на рапорт. Он нас прими, па вели: „Зар да се жалите, да ме срамотите пред командантом?” Него да ме нешто послушате, оставите се тога и идите у чету. Ја вашу казну нисам укњижио. Идите у чету а ја ћу вам дати прилике за одсуство. То је моја официрска реч”.

Ми га послушасмо. Не прође ни десет дана он нас зове обојицу у канцеларију. „Да предате ствари нареднику, па дођите за објаве, пустио сам вас кући на неодређено одсуство”.

„Врло добро господине, капетане”.

Ја сам у Солуну запленио једну турску коњичку пушку. Све време била ми у комори. Реших да је понесем кући. Кући морамо ићи пешке јер су возови полупани и ћуприје порушене. Пођем од Охрида за Кичево варош, па за варош Гостивар, па на Тетово, Скопље, Качаник, Урошевац, Приштину, Вучитрн, Митровицу.

Кад сам прошао Митровицу ухвати ме један војник за пушку па вели: „Алал ти вера кад си нешто тако запленио. Ја сам ратовао девет година и никад нисам на тако нешто наишао. Одакле си?”

Ја велим: „Срез Таковски”.

„Које село?”

„Полом”.

„Познајеш ли ти мене?”

Ја велим да не познајем.

„Јеси ли чуо за оног лудака Петра Плачића из Теочина?”

Ја велим да сам чуо за њега и да сам га познавао.

„Идеш кући? Можемо заједно”.

„Може”.

„Него, шта ће ти ова Пушка?”

„Петре, како шта ће ми?”

Он вели: „Јеси ли писмен?”

„Јесам”.

„Видиш за тебе је перо и мастило, а не пушка. Ова пушка је за Петра. За пушку ће Петар пола села побити. Ја више волим човека убити него каву попиту”.

„Јеси ли жењен?”

„Нисам”.

„Врло добро. Када сам у рат отишао остале су ми две сестре неудате. Кад дођемо кући бирај од њих две коју хоћеш. Неће ли, одма' ћу да је закољем, само дај ми пушку. Ти ниси за пушку”. Узе па је љуби.

„Добро Петре, да ти је дам.”

Ми идемо из вароши у варош и примамо храну. Јавимо се у команду места, ту ме укњиже и дају ми хране до друге вароши. По читав дан чекамо тог што књижи. Онда Петар рече. „Немамо ми више чекати тог што даје храну. Ја ћу све платити за тебе. Ништа ти небрини”.

Дођосмо у Рашку. Уђосмо у кавану. Петар чука о астал. Кавеција дође. „Дај да пијемо и једемо”, Кавеција донесе.

Кад једосмо кавеција донесе једно парче артије. Петар вели: „Шта ти је ово? Немој ти то давати мене, него ти то подај краљу Петру. Он ће за мене платити. Ја сам његов војник девет година. Ја пара немам. Ја нисам ратово за паре, него за цабе”.

Кавеција сукну на њега, он обрте пушку. „Сад ћу да те убијем. Ја сам ратово да те ослободим ропства, а ти ми тражиш паре. Нема паре, нисам ратово за паре. Немој да се са мном играш са животом” Кавеција оде.

Ми продужимо даље, ноћу и дању. Отале низ Ибар, ка Краљево. Кад смо дошли ноћу у Лопатницу, кавана била пуна војске.

Петар вели: „Држи се ти за мојим леђима да не останеш од мене, па после не могу да те нађем. Петар иде напред, гура се са војницима. Прођосмо кроз кавану и уђосмо у собу меанску. Ту седи један официр.

„Добро вече господине”.

„Добро вече”. И ми седосмо код њега. Петар одма' наручи пиће и вечеру. Кад смо вечерали кавеција донесе рачун-цедуљу, а Петар вели: „Шта ћеш са овом цедуљом?”

Он вели да је то рачун за плаћање.

Петар вели: „Чувај ту цедуљу па подај краљу Петру. Он ће платити за мене. Ја сам његов војник већ девет година. Ја пара немам, ја нисам ратово за паре већ за цабе”.

Официр само у Петра гледа па вели: „То је војниче срамота. То су његове њиве и ливаде. Кад нећеш ти платити, тако ће доћи и други и трећи и од чега ће он да живи?”

Петар вели: „Извините господине, ви сте ратовали за паре, а ја за цабе. Ако га сажалевате, ви извадите кесу па платите”.

Кавеција се осилијо, пошто је ту официр. Петар потрже пушку, умал га не уби. Официр оде. Изгуби се. Ми продужимо даље.

Кад смо дошли до манастира Жича Петар вели: „Далеко нам је ићи у Краљево. Знаш ја вуда преко села ближи пут за Чачак.” Туда, преко дођосмо до једне куће. Уђосмо у авлију и Петар викну на жене: „За

пола сата 'оћу да ми је испржена кокош и ручак постављен”. Ту ручасмо. Нити им Петар плаћа, нити жене ишту. Пођосмо даље.

Када смо дошли близу Чачка, код Атенице стадосмо на једном складу да се одморимо. Ту, у близини стоји једна мала кућица у шабини.

Петар вели: „Видиш ли ону кућу?”

Ја велим да видим.

„Оно је кућа мога побратима, али је он био паметнији него ја те је остао код куће. Чекај мене овде пола сата, само да свратим да видим да ли је жив. Ако га нађем жива, ја нећу ићи кући, одох у ајдуке са њим. Ако не дођем наћићу ја тебе да ти пушку отплатим”.

Ја сам га чекао пун сат. Нема га да дође. Отишао у 'ајдуке.

Кући сам дошо за осам дана и осам ноћи. Чим прође 15 дана дође депеша да идем у команду. Опет пешке до Кичева, јер је ту сад била моја чета. Кад сам дошо у чету командир вели: „Што си дошао?”

Ја велим: „Зато што сте ме звали?”

Он вели: „Пуштен си на неодређено одсуство по наређењу команданта дивизије, а сад си тражен депешом команданта пука. Што ниси чекао да те позове онај ко те је пустио?”

„Добро, онда да се вратим?”

„Не може сад кад си се јавио. Повешћу рачуна ја о теби, нећеш бити овде дуго.”

Одма' се преместисмо у Крушево.

Дођоше од куће ови што су побегли од војске, звани Бранковићи. Било их је десетак и један стари наредник.

Командир вели: „Живковићу, распореди ове војнике по водовима, а наредник нек буде у том воду и нек прими десетину”.

Али он неће да прими десетину. Вели да је он старији.

Ја велим: „Ја сам водник, а ти прими прву десетину”. Неће и ја известим командира да неће да прими прву десетину.

Командир га позва на рапорт, па вели: „Зашто ниси примио десетину?”

А он вели: „Господине команданте, ја сам од њега старији. Кад сам ја био у војсци, он је брљо по пепелу.”

Командир вели: „Стварно си старији по годинама, али по рангу ниси. Ти си резервни подофицир, а он је активни. А и ти си под ислеђењем за бекство из војске. Ти сутра ако не оправдаш бекство бићеш стрељан. Зато што ниси извршио моје наређење, кажњавам те да примиш десетину и идеш петнаест дана на објавницу у једно арнаутско село.”

Војници се узвропљили, иде им се кући. Све чете иду на одсуство 40 дана, али наш командир не да одсуство ником јер су му просули јело. Ја

велим овако: „Сутра да се цела чета јави на рапорт, а ја ћу командирати рапортирати.” Тако и учинимо. Ја рапортирам командиру да се цела чета јавила на рапорт и да траже одсуство. „Знаш ли шта сам ја рекао. Иди Живковићу, распустити. Нема одсуства.” Сутра опет цела чета на рапорт за одсуство. Ја опет рапортирам командиру. „Живковићу, јесам ли рекао да нема одсуства. Иди распустити их.” Треће јутро опет сви на рапорт. Ја одем командиру па велим да је чета дошла на рапорт и да неће да иду. Ометају канцеларијске послове. Кажу да ако ви не дођете да вршите рапорт, они ће доћи код вас.”

Командир ћути, па вели: „Иди. Доћи ћу”.

Брже јавимо да сваки дође. Ето ти командира. „Добро јутро људи”. „Бог ти помого!”

„Што сте се ви искупили?”

Говорник кога смо изабрали вели: „Господине капетане жељни смо наше деце, мајке и оца. Тражимо одсуство да видимо наше миле и драге. Јесу ли живи? Ми тражимо редовним путем. Ако нас нећете пустити, ми идемо без објаве”.

Остали сви у глас викнуше: „Тако је!”

Командир вели: „Немојте тако људи. Откуд се може пустити цела чета. Оћете ли да пристнете да пустим пола чете на 40 дана, па кад они дођу другу половину”.

„Оћемо!”

„Пристајете ли по прозивнику?”

Ми пристасмо. Писар беше Милан Љулић из Чачка. Он вели писару: „По прозивнику направи објаве и донеси да ја потпишем”.

Командир оде. Милан писа по прозивнику. Дође до мене, ја остајем. „Милане, што радиш тако. Зар ја да останем?”

Милан вели: „Не брини. Удесићу ја да ти идеш сад”.

Командир вели да не може ни један да иде, јер ко ће да прими канцеларију. Одоше у чету, али нема нико ко би могао да прими канцеларију. Неко рече да наредник што је на објавници може да прими канцеларију. Доведоше га. Пита га командир: „Можеш ли да примиш канцеларију и умеш ли?”

Он вели да може. И тако и Љулић и ја одосмо заједно кући на 40 дана.

Чим сам дошао кући дође депеша да се одма' упутим у стражарно пошто именовани отишао кући а у чете се не враћа. Да се нађе ди се нађе и да се стражарно упутити. Ја знам да то ради из пизме онај наредник па нећу да идем. Сваки други дан ето ти, депеша дође. Седам депеша, ја не идем. Дође жандар мојој кући па вели да пођемо заједно за Бањане, да ме тражи командир станице. Ја пођем.

Наредник вели: „Па ти Живковићу, ти си неки бегунац. Седам депеша а ти не идеш у команду. Иди кући спреми се да те ујутру спроведемо у Милановац, па Чачак и онда до твоје чете”.

Ја велим „Нећу да идем. Био сам доста тамо. Три године. Да будем сад код куће три године, па ћу ићи после”.

„А тако ти велиш. Е сад ћеш ићи одма'.”

Ја велим: „Не плашим се команде, али чик да ме упутити без државних ствари”.

„Шта имаш?”

Ја кажем.

Он вели: „Добавићу ја те ствари”.

Па рече оном жандару да ме води у општину.

У општини нема никог. Прецедник је Видосав Матовић, мој ратник. Онај жандар вели: „Знаш ли да ми је командир рекао да те затворим у затвор, па сутра да те спроведемо.” Ја велим: „Нећу у затвор ићи. Ако ћу у команду, аједемо. Ви да лежите у кревету, а ја у затвору. Нећу. Нисам никакав кривац па да лежим у затвору”.

Онај вели: „Немој тако, топло је, није зима”.

Опет велим да нећу.

„Слушај, наш је командир врло рђав. Послушај ме.”

„Нећу”.

„Идем да јавим командиру”.

Ја остадох сам.

За то време командир отишо у кавану да тражи кога да ми донесе ствари. Нађе Жарка Ивановића па вели: „Иди кући Драгољуба Живковића и донеси државне ствари”. Жарко вели да не може пошто је сакат. Утом дође жандар, па вели да ја нећу у апс.

Вратише се њих двојица у општину. Дође и прецедник Видосав да обиђе општину и да сачека пошту.

Пита командира: „Шта се дешава?”

Командир вели: „Овај Драгољуб је војни бегунац. Седам депеша му је дошло да иде у команду, а он неће. Ја пошаљем војника да га догна да се договоримо кад ће ићи у команду, па да га спроведемо. А он вели да неће ићи. Вели да је био тамо доста. Мене то мало наљути па велим ако је тако сад ћеш да идеш. А он онда вели: „Чик да ме спроведеш без државних ствари”. Онда сам ја рекао мом војнику да га притвори у затвор до сутра, да ја набавим ствари, па да га сутра спроведемо. Али он неће ни у затвор”.

Прецедник вели: „Зар Драгољуб Живковић Солунац да иде у затвор. Он који је ослободио ову земљу и народ од непријатеља. Зар је Драгољуб заслужио да га стражно спроводимо, ако бога знаш”.

Он ћути.

„Ко је шеф ове канцеларије? Ти или ја?”

Командир вели: „Ти си”.

„Па како си смео да човека догнаш без мог наређења. Марш напоје, бог те јебо.”

Командир оде. Видосав вели: „Драгољубе иди кући, а ако ћеш ићи у команду, то је твоја ствар. Ја те нећу спровести. Али пошто је ево депеша, било би добро да одеш у Кадину луку, тамо примају Солунце на рад, па да се оканиш ове заврзламе. Тамо се оправља пруга. А ја ћу извести да си на државном раду”.

Тако учиним. Одем код инжињера да се пријавим. Он вели: „Примам на рад ко је на четрес дана одсуства, али коме није објава истекла. Не могу те примити, теби је објава истекла”.

Ја дођем кући. Решим да правим печат да би направио нову објаву. Дуго сам се мучио док сам печат од гуме направио, који је био готово као онај на објави. Направио сам и нову објаву на 40 дана одсуства и потпишем командира другим мастилом. Одем у Кадину луку. Поднесем објаву инжењеру. Он вели: „Добро Живковићу. Иди на рад. Видиш тамо горе где ваде камен.”

Још нисам дошао горе до чуке, кад он викну: „Ејјј, Живковићу. Врати се вамо, врати се. Знаш шта има ново?”

„Шта има?”

„Пошта дошла синоћ, а ја је нисам прегледао. Дошло је наређење да се не прима на рад војник који је на четрес дана одсуства већ само онај који је на неодређеном одсуству. Извини што сам те толико задржо. Не могу те примити”.

Опет ја кући, па направим објаву на неодређено одсуство. Одем код инжењера. Он ме прими.

Једног дана ми радимо код горње ћуприје више станице. Погледам ја доле, а одоздо, уз пругу иде инжењер са два жандара. Посумњах да сигурно иду због мене, па се попењем на обалу више Мајдана, па се сакријем за један жбун.

Инжењер вели: „Бе је онај Поломац?”

Они веле: „Сад је био ту. Не знамо куд оде.”

Инжењер вели: „То је човек чудноват. Мене дирекција трља како сам смео да га примим када му је објава истекла. Људи, најприје је дошао са протеклом објавом и нисам га примио. Други пут дође са исправном објавом, али је било наређење да се више не прима ко има објаву на 40 дана. Опет сутра он донесе објаву на неодређено одсуство и сад ја да трпим последице.”

Ја то видим и чујем, па не силазим доле у гомилу већ одем кући у Полом. Сва та истрага је отишла из општине на дирекцију. Код куће сам био миран. Није прошло дуго, моје годиште је демобилисано и онда сам остао на миру. Тако је био доживљај ратни Драгољуба Живковића.